

Білім беру үдерісіндегі білім беру саясаты,
инновациялар және цифрландыру

Образовательная политика, инновации
и цифровизация в образовательном процессе

Educational policy, innovation and digitalization
in the educational process

FTAMP 14.15.01

DOI 10.59941/2960-0642-2024-1-10-18

Құндылыққа негізделген мектеп түлегінің моделі: теориялық негіздемесі және жобалау тәсілдемесі

Р. Қаратабанов

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Астана қ., Қазақстан Республикасы
r.karatabanov@uba.edu.kz

Аңдатпа. Мақала құндылықтарға негізделген мектеп түлегі моделін әзірлеуге және теориялық негіздеуге арналған. Зерттеуде Web of Science және Scopus халықаралық ғылыми базаларының деректері, сондай-ақ ЭЫДҰ жұмыстары, PISA және DeSeCo жобаларын қоса алғанда, халықаралық зерттеулерді талдау қолданылды. Жұмыс жаһандану процестерін ескере отырып және ұлттық мәдени бірегейлікті сақтай отырып, құндылықтарды білім беру процесіне біріктіру қажеттілігіне баса назар аударады. Алты (он екі) негізгі құндылық анықталды: Тәуелсіздік және Отаншылдық, Бірлік және Ынтымақ, Әділдік және Жауапкершілік, Заң және Тәртіп, Еңбекқорлық және Кәсіби біліктілік, Жасампаздық және Жаңашылдық. Осы құндылықтардың әрқайсысы үшін тиісті құзыреттер әзірленді: Ұлттық мүддені ілгерілету, Ынтымақтастық пен әлеуметтік интеграция, Қоғамға қызмет ету, Құқықтық мәдениет және заңға құрмет, Еңбек белсенділігі және жоғары жетістіктерге ұмтылыс, Шығармашылық ойлау және инновациялық шешімдер. Модельдеу және синтездеу әдістері. Абайдың «Толық адам» туралы философиялық тұжырымдамасына сүйене отырып, әр құзыреттің практикалық, когнитивтік және аффективтік аспектілерін қамтитын түлектің кешенді моделін құруға мүмкіндік берді. Зерттеу нәтижелері білім беру ұйымдарына қажетті білім мен дағдыларды меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар жауапкершілікті сезінетін, ынтымақтастыққа дайын және заңға құрметпен қарайтын түлектерді қалыптастыру үшін негіз ұсынады. Бұл мақала құндылыққа негізделген білім берудің рөлі туралы пікірталасқа үлес қосады және білім беру бағдарламаларын жобалауға практикалық тәсілді ұсынады.

Түйінді сөздер: құндылық, құзырет, мектеп түлегінің моделі, «Толық адам» ілімі, индикатор.

Қалай дәйексөз алуға болады / Как цитировать / How to cite:

Қаратабанов, Р. Құндылыққа негізделген мектеп түлегінің моделі: теориялық негіздемесі және жобалау тәсілдемесі [Мәтін] // «Білім» ғылыми-педагогикалық журналы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2024. – №1. – Б.10-18.

Кіріспе

Қазіргі әлемде құндылыққа негізделген білім беру жаһандық үрдіске айналып отыр. Білім беру бағдарламаларының мазмұнына енгізілген құндылықтар жас ұрпақтың жеке дамуы мен әлеуметтік бейімделуіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Осыған орай, орта білім берудің құндылықтың рөлі мен білім алушылардың дамуына әсерін анықтау мақсатында жүйелік шолу жасау арқылы құндылықтар мен білім алушыда қалыптасатын құзыреттерді анықтау маңызды.

Қазіргі қолданыстағы Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарында орта білім беру мазмұнында айқындалған негізгі құндылықтар ретінде: қазақстандық патриотизм мен азаматтық жауапкершілік; құрмет; ынтымақтастық; еңбек пен шығармашылық; ашықтық; өмір бойы білім алу қарастырады [1].

Төлеубекова Р.К., Жұматаева Е.Ө., Сламбекова Т.С. өздерінің «Абайдың педагогикалық дүниетанымы» еңбегінде Абай Құнанбайұлының мұрасындағы педагогикалық, психологиялық, тәлім-тәрбиелік мәселелерін қарастырып, «Адам бол», «Толық адам бол», «Қалыпты адам бол», «Кемелді адам бол» тұжырымдарына талдау жасаған. Осы жұмыста Абай еңбектеріндегі ақыл-парасат парадигмасы негізінде жаңа білім мен дүниетаным көзқарасының модельдері құрылады [2].

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев III Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзінде «Мен бүгін маңызды идеологиялық тұжырымдарымыз бен негізгі бағыттарымыз туралы тарқатып айтып бердім. Тағы да бір қайталап өтейін: бұл – Тәуелсіздік және Отаншылдық, Бірлік және Ынтымақ, Әділдік және Жауапкершілік, Заң және Тәртіп, Еңбекқорлық және Кәсіби біліктілік, Жасампаздық және Жаңашылдық. Ұлтымыз осы идеялық негіздерді басшылыққа алса, болжаусыз және қарқынды дамып келе жатқан ХХІ ғасырда лайықты орнын табады. Құзырлы мемлекеттік ор-

гандардың бәрі өз жұмысын қайта қарап, осы тұғырнамаға үйлестіруі қажет», – деп дәп басып айтты [3].

Айтылған құндылықтар терминалды және инструменталды құндылықтардың теңдестірілген жүйесі деп айтуға болады. Егер бұл жүйе World Values Survey классификациясымен салыстырылса, онда бұл құндылықтар зайырлы-рационалды және өзін-өзі көрсету құндылықтарына көбірек тартылады. Бұл сипаттама жасампаздыққа, дамуға, өсуге ұмтылған прогрессивті елдерге тән. Саясаттанушы Рональд Инглехарт жүргізген WVS деректерін талдау әлемдегі мәдениетаралық өзгерістің екі негізгі аспектісі бар екенін айтады: дәстүрлі құндылықтар зайырлы-рационалды құндылықтарға қарсы және өмір сүру құндылықтары және өзін-өзі көрсету құндылықтары [4]. Осы жүйе негізінде екі өлшем бойынша ондаған қауымдастықтардың орналасуын көрсететін жаһандық мәдени карта жасалынған. Бұл зерттеулерге сыни көзқарас білдіргендер де болды. Haller (2002) бұл зерттеудің теориялық тұжырымы мен шәкілдеріне сыни пікір білдіріп, баламалы тәсілін ұсынады [5].

С. Бубнованың зерттеулерінде құндылық бағдарларын зерттеудің принципі ретінде оның көпдеңгейлігін қарастырады. Нормативтік тәсіл негізінде құндылық бағдарлары жүйесінде үш негізгі деңгей анықтайды: құндылықтар – идеалдар; құндылықтар – жеке қасиеттер; мінез-құлықтың құндылық тәсілдері және олардың арасында нақты эмпирикалық тәуелділіктер орнатылды. Бұл жерде Бубнованың инструменталды құндылықтарға мән бергендігін көре аламыз [6].

Біз бұл құндылықтар жүйесін Абайдың «Толық адам» ілімі негізінде еліміздің тарихи-мәдени кодына негіздейтін боламыз [7].

Әрбір құндылықты декомпозициялау практикалық компонент (Ыстық қайрат), когнитивтік компонент (Нұрлы ақыл) және аффективтік компонент (Жылы жүрек) бойынша жүзеге асырылады.

Зерттеу мақсаты – халықаралық және отандық құндылықтар тұжырымдамаларын талдай отырып, орта білім мазмұнындағы құндылықтарды анықтау және оны құзыреттіліктерге талдау (сәйкестендіру).

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің теориялық базасын қалыптастыру мақсатында Web of Science, Scopus халықаралық ғылыми-өлшемдік мәліметтер базасына талдау жасалды.

Сондай-ақ, 10-нан астам халықаралық зерттеулерге (ЭЫДҰ, DeSeCo жобасы, PISA, World Bank, 21st century skills and competences for new millennium learners in OECD countries және т.б.) шолу жасалды. Халықаралық педагогтер қауымдастығын іс-әрекеттегі білімнің, дағдылардың, тәсілдер мен құндылықтардың кең ауқымының қажеттілігін мойындауға шақырады. Олар: 1) когнитивті және метакогнитивті дағдылар (мысалы, сыни ойлау, шығармашылық ойлау, оқу қабілеті және өзін-өзі реттеу); 2) әлеуметтік және эмоционалдық дағдылар (мысалы, эмпатия, өзіндік тиімділік және ынтымақтастық); 3) практикалық дағдылар (мысалы, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жаңа құрылғыларын пайдалану) [8]. Сонымен қатар жаһандану дәуірінде ұлттық, елдік мәдени кодты және ұлттық мұраны сақтау маңызды.

Осындай метаталдау құндылықтарды анықтауда шетелдік және отандық зерттеулердің нәтижелерімен танысуға, ғылыми көзқарастарды анықтауға септігін тигізді. Сонымен қатар зерттеу барысында құндылықтарды анықтау және құндылықтарды құзыреттермен сәйкестендіруде моделдеу, синтез әдістері қолданылды. Моделдеу әдісі арқылы әр құндылықты құзыреттілікпен сәйкестендіріп, Абайдың «Толық адам» тұжырымдамасы негізінде құруға мүмкіндік берді.

Моделдеу әдісі келесі этаптарды қамтыды: құндылықтар туралы әдебиеттерді іздеу, әдебиеттерді сұрыптау және қажет емесін жою, моделді құрастыру, моделге түзетулер мен толықтырулар енгізу, моделдің жобасын ұсыну.

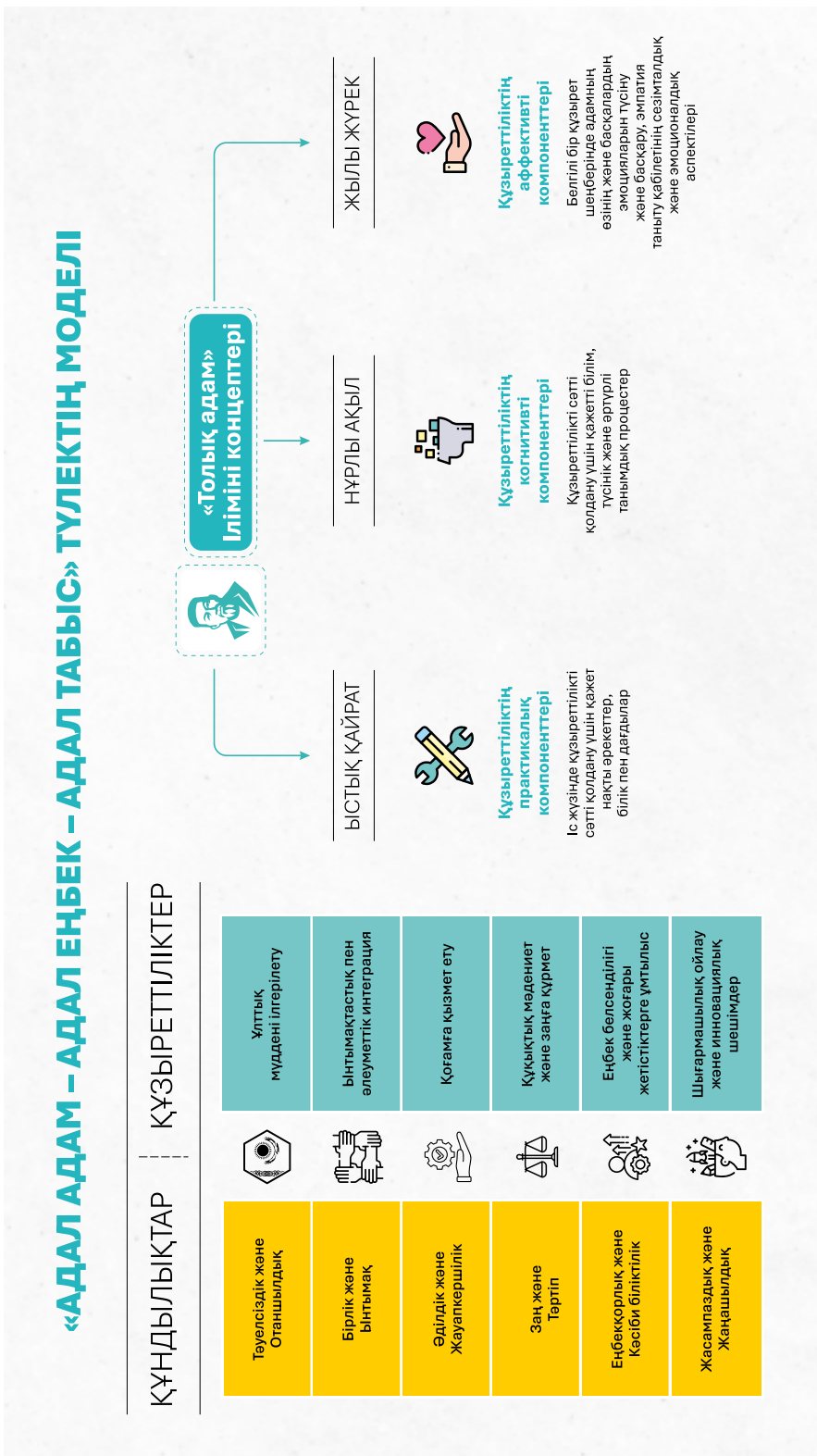
Нәтижелер мен талқылау

Зерттеулерді саралай келе, орта білім беру ұйымының түлегінің моделі әзірленді. Бұл моделде құндылықтар мен құзыреттер анықталды. Сонымен қатар Абайдың «Толық адам» ілімінің концептілер ретінде «Ыстық қайрат», «Нұрлы ақыл», «Жылы жүрек» анықталды (1-сурет).

Осы тұжырымдар бойынша «Ыстық қайрат» - құзыреттің практикалық компоненттері, «Нұрлы ақыл» - құзыреттің когнитивті компоненттері, «Жылы жүрек» концептісіне – құзыреттің аффективті компоненті анықталды. Құзыреттің практикалық компоненттеріне іс жүзінде құзыретті сәтті қолдану үшін қажет нақты әрекеттер, білік пен дағдылар жатады. Құзыреттің когнитивті компоненттеріне құзыретті сәтті қолдану үшін қажетті білім, түсінік және әртүрлі танымдық процестер жатқызылса, ал құзыреттің аффективті компонентіне белгілі бір құзырет шеңберінде адамның өзінің және басқалардың эмоцияларын түсіну және басқару, эмпатия таныту қабілетінің сезімталдық және эмоционалдық аспектілері жатады.

Құндылықтар мен құзыреттер анықталғаннан кейін индикаторларды анықтадық (2-сурет).

Бірінші құндылық – Тәуелсіздік және Отаншылдық. Осы құндылыққа «Ұлттық мүддені ілгерлету» деген құзыретті бердік. Бұл құзыреттілікте қандай дағды, қабілет пен қасиет болуы керек? Осы құндылық пен құзыретті білім алушының меңгеруі келесідей индикаторлармен анықталады: ұлттық мүдделерді анықтайтын саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени факторларды талдау және түсіндіру қабілеті; өз елінің мүдделері мен құндылықтарын қорғауға және оның тәуелсіздігіне адал болуға дайын болу; Қазақстан тәуелсіздігін нығайтуға және қолдауға бағытталған іс-шараларға белсенді қатысу; өз елінің тарихын, мәдениетін және құндылықтарын білу және түсіну; тәуелсіздік пен патриотизм туралы білімдер негізінде жағдайларды бағалау және тиісті шешім қабылдау үшін аналитикалық дағдылар; елдің тәуелсіздігін сақтау мен дамытуға

1-сурет – Құндылыққа негізделген мектеп түлегінің моделі

ОРТА БІЛІМ БЕРУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Құндылық	Тәуелсіздік және Отаншылдық	Бірлік және ынтымақ	Әділдік және жауапкершілік	Заң және Тәртіп	Еңбеккерлік және Кәсіби біліктілік	Жасампаздық және Жаңашылдық
<p>Құзыреттілік</p> <p>Ұлттық мүддені ілгерілету</p> <ul style="list-style-type: none"> Ұлттық мүдделерді анықтайтын саяси, экономикалық және әлеуметтік-мадени факторларды талдау және түсіндіру қабілеті Өз елінің мүдделері мен құндылықтарын қорғау және оның тәуелсіздігіне адал болуға дайын болу Қазақстан тәуелсіздігін нығайтуға және қолдауға бағытталған іс-шараларға белсенді қатысу 	<p>Бірілік және ынтымақ</p> <p>Ынтымақтастық пен әлеуметтік интеграция</p> <ul style="list-style-type: none"> Қоғамда тімді жұмыс істей білу және одақ мақсаттарға қол жеткізу Басқалармен жағымды қарым-қатынас орнату және қоғам өміріне үлес қосу қабілеті Адамдардың әртүрлі топтарымен жұмыс істей білу және олардың пікірлері мен аяулылығын құрметтеуге дайын болу 	<p>Әділдік және жауапкершілік</p> <p>Қоғамға қызмет ету</p> <ul style="list-style-type: none"> Әділеттілік пен жауапкершілікке қатысты құқықтық нормаларды, этикалық принциптерді және құндылықтарды білу Әділеттілік пен жауапкершілікке негізделген шешім қабылдау және оны парасаттылық таныту Өз ережелінің әлеуметтік және этикалық салдарын қабылдауға дайын болу 	<p>Заң және Тәртіп</p> <p>Құқықтық мәдениет және заңға құрмет</p> <ul style="list-style-type: none"> Қоғамның нормалары мен құндылықтарына сәйкес қабылданған заңдар мен ережелерді сақтау Заң жүйесінде бағдарлана білу және заңдарды қолдану қабілеті Қоғамдағы тәртіп пен кәсіпқойлыққа қатысты құқықтық нормалар мен ережелерге сәйкес әрекет ету қабілеті 	<p>Еңбеккерлік және Кәсіби біліктілік</p> <p>Еңбек белсенділігі және жоғары жетістіктерге ұмтылыс</p> <ul style="list-style-type: none"> Өз саласындағы тапсырмаларды тімді орындау үшін қажетті дағдылар Нақтырақ мағлұмат жасау үшін күш салуға дайын болу Тапсырмаларды орындаудағы дөлдәк пен табандылық Өзін-өзі ұйымдастыру және тапсырмалардың басымдығын анықтау дағдылары 	<p>Жасампаздық және Жаңашылдық</p> <p>Шығармашылық ойлау және инновациялық шешімдер</p> <ul style="list-style-type: none"> Шығармашылық дағдылар және жаңа идеялар мен тұжырымдамаларды өндіру қабілеті Жаңашыл идеяларды өмірге айналдыру мүмкіндігі Жауапкершілікте өзгеріс болу және проблемаларды шешудің және мақсаттарға жетудің жаңа тәсілдерін табу Шығармашылық процесс үшін әртүрлі техникалар мен әдістерді қолдану Жобаларды басқару 	
<p>Білім алушының өзіндік дамуы</p> <p>Түпнұсқа білім алушының өзіндік дамуы</p> <ul style="list-style-type: none"> Өз елінің тарихын, мәдениетін және құндылықтарын білу және түсіну Тәуелсіздік пен жауапкершілік білімдерін негіздеу және тәжірибелерді бағалау және тиісті шешім қабылдау үшін аналитикалық дағдылар Елдің тәуелсіздігін сақтау мен дамытуға саяси-әлеуметтік процестерді түсіну 	<p>Түпнұсқа білім алушының өзіндік дамуы</p> <p>Түпнұсқа білім алушының өзіндік дамуы</p> <ul style="list-style-type: none"> Түпнұсқа білім алушының өзіндік дамуы Өлеуметтік мәселелер турған міндеттерді түсіну Заңдар мен нормаларды, ережелерді білу Этикалық тәртіп 	<p>Әділдік және жауапкершілік</p> <p>Құқықтық мәдениет және заңға құрмет</p> <ul style="list-style-type: none"> Құқықтық құқық және заң құқықтарын білу Әртүрлі жағдайларда заңдар мен ережелерді түсіндіру және қолдану қабілеті Заңдардың сақталуын бағалау және қоғамдағы тәртіпті сақтау үшін аналитикалық дағдылар 	<p>Еңбеккерлік және Кәсіби біліктілік</p> <p>Еңбек белсенділігі және жоғары жетістіктерге ұмтылыс</p> <ul style="list-style-type: none"> Өз саласы бойынша жұмыстың негізгі принциптері мен әдістерін білу Тапсырмаларды тімді орындау үшін қажетті техникалық білім, қабілет және мақсаттарға жету мен әдістер туралы білім Еңбек этикасы принциптері мен сапа стандарттарын түсіну Сәтті түрде білім алу және өз саласы бойынша өзіндік даму қабілеті 	<p>Жасампаздық және Жаңашылдық</p> <p>Шығармашылық ойлау және инновациялық шешімдер</p> <ul style="list-style-type: none"> Тірістік өзгерістері заманауи үндестер мен инновацияларды білу Инновациялық шешімдерге қол жеткізу қабілеті және жаңа идеяларды тексеріп жасау Шығармашылық ойлауды дамытудың әдістерін білу Құндылықтар туралы білу 		
<p>Қоғамдағы өзіндік дамуы</p> <p>Қоғамдағы өзіндік дамуы</p> <ul style="list-style-type: none"> Өз елінің тарихын, мәдениетін және құндылықтарын білу және түсіну Тәуелсіздік пен жауапкершілік білімдерін негіздеу және тәжірибелерді бағалау және тиісті шешім қабылдау үшін аналитикалық дағдылар Елдің тәуелсіздігін сақтау мен дамытуға саяси-әлеуметтік процестерді түсіну 	<p>Әділдік және жауапкершілік</p> <p>Құқықтық мәдениет және заңға құрмет</p> <ul style="list-style-type: none"> Құқықтық құқық және заң құқықтарын білу Әртүрлі жағдайларда заңдар мен ережелерді түсіндіру және қолдану қабілеті Заңдардың сақталуын бағалау және қоғамдағы тәртіпті сақтау үшін аналитикалық дағдылар 	<p>Еңбеккерлік және Кәсіби біліктілік</p> <p>Еңбек белсенділігі және жоғары жетістіктерге ұмтылыс</p> <ul style="list-style-type: none"> Өз саласы бойынша жұмыстың негізгі принциптері мен әдістерін білу Тапсырмаларды тімді орындау үшін қажетті техникалық білім, қабілет және мақсаттарға жету мен әдістер туралы білім Еңбек этикасы принциптері мен сапа стандарттарын түсіну Сәтті түрде білім алу және өз саласы бойынша өзіндік даму қабілеті 	<p>Жасампаздық және Жаңашылдық</p> <p>Шығармашылық ойлау және инновациялық шешімдер</p> <ul style="list-style-type: none"> Тірістік өзгерістері заманауи үндестер мен инновацияларды білу Инновациялық шешімдерге қол жеткізу қабілеті және жаңа идеяларды тексеріп жасау Шығармашылық ойлауды дамытудың әдістерін білу Құндылықтар туралы білу 			
<p>Қоғамдағы өзіндік дамуы</p> <p>Қоғамдағы өзіндік дамуы</p> <ul style="list-style-type: none"> Өз елінің тарихын, мәдениетін және құндылықтарын білу және түсіну Тәуелсіздік пен жауапкершілік білімдерін негіздеу және тәжірибелерді бағалау және тиісті шешім қабылдау үшін аналитикалық дағдылар Елдің тәуелсіздігін сақтау мен дамытуға саяси-әлеуметтік процестерді түсіну 	<p>Әділдік және жауапкершілік</p> <p>Құқықтық мәдениет және заңға құрмет</p> <ul style="list-style-type: none"> Құқықтық құқық және заң құқықтарын білу Әртүрлі жағдайларда заңдар мен ережелерді түсіндіру және қолдану қабілеті Заңдардың сақталуын бағалау және қоғамдағы тәртіпті сақтау үшін аналитикалық дағдылар 	<p>Еңбеккерлік және Кәсіби біліктілік</p> <p>Еңбек белсенділігі және жоғары жетістіктерге ұмтылыс</p> <ul style="list-style-type: none"> Өз саласы бойынша жұмыстың негізгі принциптері мен әдістерін білу Тапсырмаларды тімді орындау үшін қажетті техникалық білім, қабілет және мақсаттарға жету мен әдістер туралы білім Еңбек этикасы принциптері мен сапа стандарттарын түсіну Сәтті түрде білім алу және өз саласы бойынша өзіндік даму қабілеті 	<p>Жасампаздық және Жаңашылдық</p> <p>Шығармашылық ойлау және инновациялық шешімдер</p> <ul style="list-style-type: none"> Тірістік өзгерістері заманауи үндестер мен инновацияларды білу Инновациялық шешімдерге қол жеткізу қабілеті және жаңа идеяларды тексеріп жасау Шығармашылық ойлауды дамытудың әдістерін білу Құндылықтар туралы білу 			

2-сурет – Орта білім берудегі құндылықтар мен құзыреттердің индикаторлары

байланысты саяси-әлеуметтік процестерді түсіну; өз еліне қатыстылық пен жақындық сезімі; Қазақстанның тағдыры мен болашағына эмоционалды түрде араласу; ел азаматы ретінде Қазақстанның әлемдік аренада мүдделерін қорғау және ілгерілету үшін жеке жауапкершілік сезімі.

Екінші құндылық – Бірлік және Ынтымақ. Бұл құндылыққа «Ынтымақтастық пен әлеуметтік интеграция» құзыретін бердік. Оған келесі индикаторларды жатқызуға болады: командада тиімді жұмыс істей білу және ортақ мақсаттарға қол жеткізу; басқалармен жағымды қарым-қатынас орнату және қоғам өміріне үлес қосу қабілеті; адамдардың әртүрлі топтарымен жұмыс істеуге және олардың пікірлері мен әртүрлілігін құрметтеуге дайын болу; тұлғааралық өзара әрекеттесу және ынтымақтастық принциптерін білу және түсіну; басқа адамдардың қажеттіліктері мен мүдделерін бағалау және даулы жағдайларды шешу кезінде ымыраға келу қабілеті; мәдени және әлеуметтік айырмашылықтарды түсіну және әртүрлі әлеуметтік ортаға бейімделу қабілеті; топқа қатыстылық сезімі және ынтымақтастыққа ұмтылу; бірлескен іс-әрекеттер мен өзара әрекеттестікте басқалардың пікірлері мен сезімдеріне эмпатия және құрмет білдіру; сенімді қарым-қатынас орнату және жағымды командалық климатты сақтау қабілеті.

Үшінші құндылық – Әділдік және Жауапкершілік. Бұған «Қоғамға қызмет ету» құзыретін анықтадық. Ол келесі индикаторлармен өлшенеді: әділеттілік пен жауапкершілікке қатысты құқықтық нормаларды, этикалық принциптерді және моральдық құндылықтарды білу; әділеттілік пен жауапкершілікке негізделген шешім қабылдауда логиканы қолдана білу және парасаттылық таныту; өз әрекетінің әлеуметтік және этикалық салдарын түсіну және оларды қабылдауға дайын болу; әділдік пен этика принциптерін түсіну; әлеуметтік мәселелер мен қоғам алдында тұрған міндеттерді түсіну; заңдар мен нормаларды, ережелерді білу; этикалық толғану; этикалық мінез-құлыққа ұмтылу; қиын өмірлік жағдайдағы адамдарға жанашырлық пен

эмпатия сезімі; қоғам мен оның мүшелерінің игілігі үшін жауапкершілік сезімі; әділдік пен әлеуметтік жауапкершілікке қол жеткізуге бағытталған іс-шараларға қатысқаны үшін мақтаныш сезімі.

Төртінші құндылық – Заң және Тәртіп. Осы құндылыққа «Құқықтық мәдениет және заңға құрмет» құзыретін анықтадық. Осы құндылық пен құзыреттілікке келесі индикаторларды анықтадық: қоғамның нормалары мен құндылықтарына сәйкес қабылданған заңдар мен ережелерді сақтау; заң жүйесінде бағдарлана білу және заңдарды күнделікті өмірде қолдану қабілеті; қоғамдағы тәртіп пен қауіпсіздікті сақтау үшін құқықтық нормалар мен ережелерге сәйкес әрекет ету қабілеті; құқықтық жүйені және адам құқықтарын білу; әртүрлі жағдайларда заңдар мен ережелерді түсіндіру және қолдану қабілеті; заңдардың сақталуын бағалау және қоғамдағы тәртіпті сақтау үшін аналитикалық дағдылар; заң мен қоғам алдындағы жауапкершілікті сезіну; заңдарды білу және оларды сақтау арқылы сенімділік пен қауіпсіздік сезімі; құқықтық нормаларды құрметтеу және олардың тәртіп пен әділеттілікті сақтау үшін маңыздылығына сенімді болу.

Бесінші құндылық – Еңбекқорлық және Кәсіби біліктілік. Бұл құндылыққа «Еңбек белсенділігі және жоғары жетістіктерге ұмтылыс» құзыретін бердік. Ол келесідей индикаторлармен өлшенеді: өз саласындағы тапсырмаларды тиімді орындау үшін қажетті дағдылар; нәтижеге жету және жақсарту үшін күш салуға дайын болу; тапсырмаларды орындаудағы дәлдік пен табандылық; жұмыс уақыты мен ресурстарды тиімді жоспарлай білу; өзін-өзі ұйымдастыру және тапсырмалардың басымдығын анықтау дағдылары; өз саласы бойынша жұмыстың негізгі принциптері мен әдістерін білу; тапсырмаларды тиімді орындау үшін қажетті академиялық және техникалық білім, заманауи технологиялар мен әдістер туралы білім; еңбек этикасы принциптері мен сапа стандарттарын түсіну; сыни тұрғыдан ойлау және өз саласы бойынша мәселелерді шешу қабілеті; орындалған жұмыстан және қол жеткізілген нәтижелерден қанағаттану сезімі; қызмет пен әрекеттің стандарттары

мен құндылықтарын құрметтеу; өзін-өзі жетілдіруге және жаңа мақсаттарға жетуге ішкі мотивация; өз жұмысының сапасы мен нәтижесі үшін жауапкершілік сезімі; мүдделі тараптардың сезімдерін, қажеттіліктері мен үміттерін түсіну және ескеру қабілеті.

Алтыншы құндылық – Жасампаздық және Жаңашылдық. Бұл құндылық бойынша «Шығармашылық ойлау және инновациялық шешімдер» құзыретін анықтадық. Оны келесі индикаторлармен өлшеуді жөн көрдік: шығармашылық дағдылар және жаңа идеялар мен тұжырымдамаларды өндіру қабілеті; жаңашыл идеяларды нақты жобалар мен өнімге айналдыру мүмкіндігі; эксперименттерге дайын болу және проблемаларды шешудің және мақсаттарға жетудің жаңа тәсілдерін табу; шығармашылық процесс үшін әртүрлі техникалар мен әдістерді қолдану; жобаларды басқару; тиісті саладағы заманауи үрдістер мен инновацияларды білу; инновациялық шешімдерге қол жеткізу үшін ғылыми әдісті қолдана білу және тәжірибе жасау; шығармашылық ойлауды дамытудың әртүрлі әдістері мен құралдары туралы білу; шығармашылық мәселелерді шешуде шабыт пен ынта сезімі; өз қабілеттеріне және стандартты емес шешімдерді табу қабілетіне сенімділік; шығармашылық жұмысының нәтижелерінен эмоционалды қанағаттану; тәуекелге төзімділік; шығармашылық өзіндік рефлексия; шығармашылық және инновациялық шешімдердің нәтижесінде басқа адамдардың өмірін жақсарту мен пайдалы болудан қанағаттану.

Зерттеу барысында орта білім беруде 6 (12) құндылық анықталды: Тәуелсіздік және Отаншылдық, Бірлік және Ынтымақ, Әділдік және Жауапкершілік, Заң және Тәртіп, Еңбекқорлық және Кәсіби біліктілік, Жасампаздық және Жаңашылдық. Сонымен қатар 6 құзырет анықталды: Ұлттық мүддені ілгерлету, Ынтымақтастық пен әлеуметтік интеграция, Қоғамға қызмет ету, Құқықтық мәдениет және заңға құрмет, Еңбек белсенділігі және жоғары жетістіктерге ұмтылыс, Шығармашылық ойлау және инновациялық шешімдер. Бұл құндылықтарда терминалды және инструменталды құндылықтар да кездеседі.

Ал, Назарбаев Университеті барлық мектептер мен университеттердің білім беру бағдарламалары үшін негізгі дағды ретінде мынадай 10 құзыретті айқындады: 1) коммуникация; 2) әлеуметтік дағдылар; 3) шығармашылық инновация және кәсіпкерлік; 4) этика және адалдық; 5) аналитикалық және сыни ойлау; 6) көшбасшылық және топтық жұмыс; 7) икемділік, бейімделгіштік; 8) зерттеу дағдылары; 9) цифрлық дағдылар; 10) өмір бойы оқу [9].

Отандық ғалымдар қазақтың көрнекті ақыны, ойшылы, ағартушысы және қоғам қайраткері Абай Құнанбаевтың мұрасын, оның әмбебап, тұтас адамның философиялық тұжырымдамасын («Толық адам») талдай отырып, мейірімділік, жанашырлық, ар-намыс, ар-ождан, ұлттық қадір-қасиет, өзара түсіністік, бейбітшілік пен келісім сияқты жалпыадамзаттық құндылықтар анықтайды [10].

Қорытынды

Халықаралық және отандық құндылықтар туралы зерттеулер зерделенді. Әр құндылыққа сәйкес құзыреттер анықталды. Зерттеудің теориялық базасын қалыптастыру үшін халықаралық ғылыми-өлшемдік базаларға, халықаралық құжаттарға, отандық еңбектерге талдау жасалынды. Барлық алынған материалдарға талдау жасалынды. Модельдеу және синтездеу әдістерін қолдану әрбір құндылық Абайдың «Толық адам» тұжырымдамасына негізделген және құзыретпен салыстырылған модель жасауға мүмкіндік берді. Зерттеу нәтижесінде практикалық, когнитивті және аффективті аспектілерді қоса алғанда 6 (12) құндылық пен 6 құзыреттілік анықталды. Бұл жұмыс орта білім беру түлегінің моделін ұсынады, онда құндылықтар мен құзыреттер айқындалған, сондай-ақ Абай ілімінің тұжырымдамалары қаралған. Әр құзырет бойынша индикаторлар берілді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту ми-

- нистрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы [Электронды ресурсы] // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> (қаралған күні: 10.01.2024)
2. **Төлеубекова, Р. К.** Абайдың педагогикалық дүниетанымы [Мәтін]: ұжымдық монография / Р.К. Төлеубекова, Е.Ө.Жұматаева, Т.С. Сламбекова. – Нұр-Сұлтан: Алашорда, 2021. – 336 б.
 3. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың III Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзі [Электронды ресурсы] // <https://quryltai.kz/kk/article/vystuplenie-glavy-gosudarstva-na-iii-zasedanii-natsionalnogo-kurultaya> (қаралған күні: 17.03.2024)
 4. World Values Survey ресми сайты [Electronic resource]: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVS-Contents.jsp> (date of review: 10.01.2024)
 5. **Haller, M.** (2002). Theory and Method in the Comparative Study of Values: Critique and Alternative to Inglehart. *European Sociological Review*, 18(2), 139-158. <https://doi.org/10.1093/esr/18.2.139>
 6. **Бубнова, С. С.** Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система [Текст] // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20. – № 5. – С. 38-44.
 7. **Абай.** Өлеңдер, поэмалар, аудармалар мен қара сөздер [Мәтін]. – Алматы: «Жібек жолы» баспа үйі, 2005. – 488 б.
 8. OECD (2018), Education at a Glance 2018: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/eag-2018-en>.
 9. Білім беру бағдарламаларын әзірлеу: жоғары білім берудің жаһандық мәселелеріне жауаптар. Монография / Аида Сағынтаева, Айжан Мусина, Алия Сулейменова, Руслан Қаратабанов, Қайрат Құрақбаев, Дункан Пристли, – Нұр-Сұлтан: Назарбаев Университеті Жоғары білім беру мектебі, 2021. – 236 б.
 10. **Nysanbaev, A. N., Barlybaeva, G. G., & Solovieva, G. G.** (2022). Abai and Russian Philosophy: Man and His Values. *Voprosy Filosofii*, 2022(11), 188-198. <https://doi.org/10.21146/0042-8744-2022-11-188-198>
- der of the Minister of Education of the Republic of Kazakhstan dated August 3, 2022 No. 348 on approval of State mandatory standards of preschool education and training, primary, basic secondary, general secondary, technical and professional, post-secondary education] // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> (qaralğan күні: 10.01.2024)
2. **Töleubekova, R. K.** Abaidyñ pedagogikalıq dünüetanymy [Pedagogical worldview of Abai] [Mätin]: üjymdyq monografıa / R.K. Töleubekova, E.Ö. Jümatäeva, T.S. Slambekova. – Nür-Sülтан: Alaşorda, 2021. – 336 b.
 3. Memleket bassysy Qasym-Jomart Toqaevyñ III Ülttyq quryltaida söilegen sözi [Elektronny resurs] [Speech of the head of State Kassym-Jomart Tokayev at the III national kurultai] // <https://quryltai.kz/kk/article/vystuplenie-glavy-gosudarstva-na-iii-zasedanii-natsionalnogo-kurultaya> (qaralğan күні: 16.03.2024)
 4. World Values Survey ресми сайты [Electronic resource]: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVS-Contents.jsp> (date of review: 10.01.2024)
 5. **Haller, M.** (2002). Theory and Method in the Comparative Study of Values: Critique and Alternative to Inglehart. *European Sociological Review*, 18(2), 139-158. <https://doi.org/10.1093/esr/18.2.139>
 6. **Bubnova, S. S.** Cennostnye orientacii lichnosti kak mnogomernaya nelinejnaya sistema [Tekst] [Personal value orientations as a multidimensional nonlinear system] // Psihologicheskij zhurnal. – 1999. – T. 20. – № 5. – S. 38-44.
 7. **Abai.** Öleñder, poemalar, audarmalar men qara sözder [Mätin] [Poems, poems, translations and obscenities]. – Almaty: «Jibek joly» baspa üii, 2005. – 488 b.
 8. OECD (2018), Education at a Glance 2018: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/eag-2018-en>.
 9. Bilim beru bağdarlamalaryn äzirleu: joğary bilim berudiñ jahandyq mäselelerine jauaptar [Mätin] [Development of educational programs: answers to global problems of Higher Education]. Monografıa / Aida Sağyntäeva, Aijan Musina, Alia Suleimenova, Ruslan Qaratabanov, Qairat Qürakbaev, Dulkan Pristli, – Nür-Sülтан: Nazarbaev Universiteti Joğary bilim beru mektebi, 2021. – 236 b.
 10. **Nysanbaev, A. N., Barlybaeva, G. G., & Solovieva, G. G.** (2022). Abai and Russian Philosophy: Man and His Values. *Voprosy Filosofii*, 2022(11), 188-198. <https://doi.org/10.21146/0042-8744-2022-11-188-198>

References

1. Mektepke deiingı tärбие мен oqytudyñ, bastauş, negizgi orta, jalpy orta, tehnikalyq jáne käsipтік, orta bilimnen keiingi bilim berudiñ memlekettik jalpyğa mindetti standarttaryn bekitu turaly Qazaqstan Respublikasy Oqu-ağartu ministriniñ 2022 jylǵy 3 tamyzdaǵy № 348 büiryǵy [Elektronny resurs] [Or-

Модель выпускника школы, основанная на ценностях: теоретическое обоснование и подход к проектированию

Р. Каратабанов

Национальная академия образования имени И. Алтынсарина
г. Астана, Республика Казахстан
r.karatabanov@uba.edu.kz

Аннотация. Статья посвящена разработке и теоретическому обоснованию модели выпускника школы, основанной на ценностях в образовании. В исследовании использовались данные международных научных баз Web of Science и Scopus, а также анализ международных исследований, включая проекты ОЭСР, PISA и DeSeCo. Работа подчеркивает необходимость интеграции ценностей в образовательный процесс с учетом нарастающей глобализации и сохранения национальной культурной самобытности. Определены шесть (двенадцать) основных ценностей: Независимость и Патриотизм, Единство и Солидарность, Справедливость и Ответственность, Закон и Порядок, Трудолюбие и Профессионализм, Созидание и Новаторство. Для каждой из этих ценностей были разработаны соответствующие компетенции: продвижение национальных интересов, сотрудничество и социальная интеграция, служение обществу, правовая культура и уважение к закону, трудовая активность и стремление к совершенству, творческое мышление и и креативные решения. Методы моделирования и синтеза позволили построить комплексную модель выпускника, охватывающую практические, когнитивные и аффективные аспекты каждой компетенции, опираясь на философскую концепцию Абая «Толык адам». Результаты исследования предоставляют образовательным организациям основу для формирования выпускников, которые не только обладают необходимыми знаниями и навыками, но также осознают ответственность, готовы к сотрудничеству и уважают закон. Эта статья способствует обсуждению роли образования, основанного на ценностях, и предлагает практический подход к разработке образовательных программ.

Ключевые слова: ценность, компетенция, модель выпускника школы, концепция «Толык адам», индикаторы.

Values-Based School Leaver Model: Theoretical Justification and Design Approach

R. Karatabanov

National Academy of Education named after I. Altynsarina
Astana, Republic of Kazakhstan
r.karatabanov@uba.edu.kz

Abstract. The article is devoted to the development and theoretical substantiation of the model of a school graduate based on values in education. The study used data from the international scientific databases Web of Science and Scopus, as well as the analysis of international studies, including OECD, PISA and DeSeCo projects. The work emphasizes the need to integrate values into the educational process, taking into account the increasing globalization and preservation of national cultural identity. Six (twelve) core values have been identified: Independence and Patriotism, Unity and Solidarity, Justice and Responsibility, Law and Order, Hard Work and Professionalism, Creation and Innovation. For each of these values, corresponding competencies were developed: promotion of national interests, cooperation and social inclusion, service to society, legal culture and respect for the law, labor activity and pursuit of excellence, creative thinking and and creative solutions. Modeling and synthesis methods allowed building a comprehensive graduate model covering practical, cognitive and affective aspects of each competency, based on Abay's philosophical concept of "Tolyk adam". The results of the study provide educational organizations with a framework for producing graduates who not only possess the necessary knowledge and skills, but who are also aware of responsibility, cooperative and respectful of the law. This article contributes to the discussion of the role of values-based education and offers a practical approach to developing educational programs.

Keywords: value, competence, school graduate model, "Tolyk adam" concept, indicators.

Материал баспаға 18.03.2024 келіп түсті